

4. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση: Από την αναζήτηση στη συγγραφή

Στάδια βιβλιογραφικής ανασκόπησης
Η κριτική ανάλυση
Αναπτύσσοντας επιχειρήματα
Η ενότητα της Εισαγωγής

Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
Αθήνα, 2021

Τι είναι η βιβλιογραφική ανασκόπηση;

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση είναι μια παρουσίαση και κριτική θεώρηση των επιστημονικών δημοσιεύσεων πάνω σε συγκεκριμένο θέμα. Προϋποθέτει την πραγματοποίηση βιβλιογραφικής αναζήτησης. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για διαφορετικούς σκοπούς:

- Αυτοτελές κείμενο (π.χ. δημοσίευση ή εργασία)
- Εισαγωγή σε μια εμπειρική έρευνα
- Μέρος μιας ερευνητικής πρότασης (π.χ. για την εκπόνηση πτυχιακής εργασίας, για χρηματοδότηση ή υποτροφία).

Στάδια της βιβλιογραφικής ανασκόπησης

- Διαμόρφωση του προβλήματος: ποια θέματα εξετάζονται; ποιες όψεις των θεμάτων περιλαμβάνονται ή αποκλείονται; για ποιους σκοπούς; πώς ορίζονται οι βασικές έννοιες;
- Βιβλιογραφική αναζήτηση των επιστημονικών πηγών.
- Κριτική ανάλυση των βιβλιογραφικών πηγών: ασαφείς ορισμοί, αντικρουόμενα ευρήματα, μεθοδολογικά ζητήματα, υπο-μελετημένα θέματα...
- Αξιολόγηση: πόσο πλήρης, δίκαιη και αντικειμενική είναι η βιβλιογραφική ανασκόπηση; ποιες δημοσιεύσεις είναι πιο πλήρεις και πιο καλά τεκμηριωμένες;

Ορισμένα βασικά ερωτήματα

- Ποια θέματα συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των ερευνητών;
- Ποια είναι τα βασικά θεωρητικά μοντέλα και σχήματα;
- Ποια είναι τα βασικά εμπειρικά ευρήματα;
- Σε ποια σημεία τείνουν να συγκλίνουν τα συμπεράσματα των ερευνητών;
- Ποια σημεία συγκεντρώνουν τις περισσότερες διαφωνίες ή τα πιο αμφιλεγόμενα ευρήματα;
- Ποια θέματα δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς;

Κριτική ανάλυση των πηγών

- Προέλευση: είναι αξιόπιστη η δημοσίευση; ο συγγραφέας;
- Αντικειμενικότητα: παρουσιάζονται όλες οι πλευρές; αναλύονται αντικρουόμενα επιχειρήματα; αποσιωπώνται ή υποβαθμίζονται πληροφορίες;
- Πειστικότητα: τεκμηριώνονται επαρκώς τα επιχειρήματα; παρατίθεται έγκυρη και σύγχρονη βιβλιογραφία;
- Αξιολόγηση: ποια είναι η πρωτότυπη συμβολή μιας δημοσίευσης στη βιβλιογραφία; με ποιους τρόπους προωθεί τη γνώση στο υπό μελέτη θέμα;

Κριτική ανάλυση των πηγών

- Η κριτική ανάλυση καταγράφει όλες τις πτυχές ενός θέματος, αξιολογεί τις πηγές, δεν θεωρεί τίποτε αυτονόητο ή δεδομένο, αμφισβητεί τα επιχειρήματα, αναρωτιέται για τον ρόλο των κινήτρων και της ιδεολογίας.
- Αναζητά νέα συμπεράσματα που συνδέουν και φωτίζουν τα ήδη υπάρχοντα στοιχεία: πλεονεκτήματα-περιορισμοί, ασυμβατότητες, ασάφειες, προοπτικές για περαιτέρω έρευνα.
- Παίρνει τεκμηριωμένη θέση!

Κριτικές (αναστοχαστικές) ερωτήσεις

- ✓ Είναι αλήθεια;
- ✓ Πώς το γνωρίζουμε;
- ✓ Ποιες αποδείξεις υπάρχουν;
- ✓ Πόσο αξιόπιστες είναι οι αποδείξεις;
- ✓ Ποιους εξυπηρετεί; Ποιος ωφελείται;
- ✓ Ποιες ελλείψεις και ποιοι περιορισμοί υπάρχουν;
- ✓ Ποιες είναι οι εναλλακτικές προσεγγίσεις-θεωρίες-υποθέσεις;
Με ποια επιχειρήματα τεκμηριώνονται;
- ✓ Μετά από τα παραπάνω, συμφωνώ ή διαφωνώ;

Θεμελιώνοντας επιχειρήματα

- Η λογική ακολουθία **Εισαγωγή-Ανάπτυξη κύριου θέματος-Συμπέρασμα** εφαρμόζεται στη γενική δομή του δοκιμίου όσο και στη βασική δομή κάθε παραγράφου.
- Η ώρα των αποφάσεων: **πόσα και ποια είναι τα βασικά σημεία που θέλω να θίξω;** Η επιλογή γίνεται με βάση τη σπουδαιότητα κάθε σημείου, τους σκοπούς του δοκιμίου και τη διαθεσιμότητα των πηγών.
- Δημιουργία ενός **διαγράμματος ροής** των βασικών σημείων με κριτήρια τη συνοχή και τη συνέχεια των επιχειρημάτων.
- Άλλες αποφάσεις: (υπο-)κεφάλαια, πίνακες, σχήματα...

Ανατομία μιας παραγράφου

- Κάθε παράγραφος πρέπει να περιλαμβάνει **ένα** κεντρικό θέμα.
- Η εισαγωγική πρόταση: ορισμός, παράδειγμα, συνέχεια-προσθήκη, ομοιότητα, αντίθεση-εναλλακτική θεώρηση, ερώτημα, πλεονέκτημα-περιορισμός, αλλαγή νοήματος-μετάβαση...
- Κύριο μέρος: ανάπτυξη των επιχειρημάτων, βιβλιογραφική τεκμηρίωση.
- Πρόταση-κατακλείδα: αξιολόγηση, έμφαση, συμπέρασμα, μετάβαση ή κλείσιμο.

Ανατομία μιας παραγράφου: παράδειγμα

Ο Moscovici (1976) διέκρινε δύο διαστάσεις στις κοινωνικές αναπαραστάσεις, μια ενεργητική και μια παθητική. Η ενεργητική διάσταση τις καθιστά ικανές να ανακατανέμουν τα κοινωνικά δεδομένα διαμορφώνοντας ένα νέο επίπεδο κοινωνικών αξιών και νορμών. Σύμφωνα με την παθητική τους διάσταση, συμβάλλουν στη διατήρηση στη μνήμη της αναπαράστασης του ατόμου, χωρίς άλλες συμβολικές νοηματοδοτήσεις και διασυνδέσεις (Μαντόγλου, 1995). Η κοινωνική αναπαράσταση συνιστά τόσο το απόθεμα των κοινωνικών απόψεων, όσο και το εργαστήριο παραγωγής νέων νοημάτων και αφηγήσεων. Γίνεται κατανοητό ότι για τις διαλογιστικές πρακτικές, οι οποίες αποτελούν σχετικά καινούριο αντικείμενο προς επεξεργασία για τα ελληνικά δεδομένα, λειτουργεί κυρίως η ενεργητική έκφραση των κοινωνικών αναπαραστάσεων και μάλιστα με ιδιαίτερα ταχύ και δυναμικό ρυθμό.

Η ενότητα της Εισαγωγής

Η ενότητα της Εισαγωγής μιας εμπειρικής μελέτης ΠΡΕΠΕΙ:

- Να αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της έρευνας, τόσο σε επιστημολογικό-θεωρητικό επίπεδο, όσο και στο κοινωνικό-εφαρμοσμένο πεδίο.
- Να περιλαμβάνει τα θεωρητικά και τα εμπειρικά στοιχεία, με βάση την υπάρχουσα επιστημονική βιβλιογραφία, που οδηγούν στη διατύπωση των ερευνητικών στόχων.
- Να συνοδεύεται από βιβλιογραφική τεκμηρίωση με βάση τους κανόνες δεοντολογίας.

Η ενότητα της Εισαγωγής

Η ενότητα της Εισαγωγής μιας εμπειρικής μελέτης ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ:

- Να είναι ασύμμετρα σύντομη ή μακροσκελής (tip: μεταξύ $2/5-1/2$ της έκτασης του δοκιμίου).
- Να περιλαμβάνει υλικό το οποίο δεν αξιοποιείται στη διατύπωση των ερευνητικών στόχων ή/και στην ερμηνεία των ευρημάτων.
- Να είναι συρραφή μάλλον, παρά κριτική σύνθεση πηγών.
- Να κάνει κατάχρηση σε δευτερεύουσες πηγές (αντί για πρωτογενείς), είτε να τις αποσιωπά και να εμφανίζει όλες τις πηγές ως άμεσα εντοπισμένες.

Οι ερευνητικοί στόχοι

- Αποτελούν διακριτό κεφάλαιο της Εισαγωγής, το τελευταίο πριν από τη Μέθοδο.
- Διαμορφώνονται σε συνάρτηση με τη βιβλιογραφία, όπως αυτή παρουσιάζεται στην Εισαγωγή.
- Διατυπώνονται με τη μορφή ανοιχτών-διερευνητικών ερωτημάτων ή εστιασμένων υποθέσεων (οι οποίες συνοδεύονται από βιβλιογραφικές παραπομπές).
- Συνήθως, αναφέρονται στη συνάφεια ανάμεσα σε δύο μεταβλητές, είτε στη σύγκριση μεταξύ ομάδων, είτε σε συνδυασμό των παραπάνω.

Οι ερευνητικοί στόχοι: παράδειγμα

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει κατά πόσο οι απόψεις της ψυχαναλυτικής ψυχοσωματικής δύνανται να εφαρμοστούν στη ΣΚΠ, σχετικά με την οποία άλλωστε πολύ λίγες σχετικές μελέτες υπάρχουν. Θα διερευνηθεί κατά πόσο η αλεξιθυμία και τα χαρακτηριστικά μη νευρωτικής οργάνωσης χαρακτήρα είναι συχνότερα στους ασθενείς με ΣΚΠ. [...]

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών, αναμένεται αυξημένη συχνότητα και ένταση ψυχοπαθολογίας στους ασθενείς με ΣΚΠ, συγκριτικά με την ομάδα ελέγχου (Sá, 2008). Επιπλέον, η αλεξιθυμία και τα χαρακτηριστικά μη νευρωτικής οργάνωσης, δηλαδή δομής με ελλιπή ψυχοποίηση και οριακά χαρακτηριστικά, αναμένεται να είναι πιο αυξημένα στους ασθενείς με ΣΚΠ (Habib et al., 2003· Krystal, 1988· Smadja, 2001· Taylor, 1992).

Περαιτέρω μελέτη

- McLeod, S. (2014). *Essay writing guide for psychology students*. Retrieved from <https://www.simplypsychology.org/psychology-essay.html>
- Παυλόπουλος, Β., & Κορδούτης, Π. (2006). Πρακτικός οδηγός ανάγνωσης άρθρων στην Κοινωνική Ψυχολογία. Ατραπός. [επανέκδοση: Διάδραση, 2011]
- Παυλόπουλος, Β., & Κορδούτης, Π. (2006). Πρακτικός οδηγός συγγραφής εμπειρικής μελέτης. Ατραπός. [επανέκδοση: Διάδραση, 2011]
- University of the People. (2021, November 24). *Why is critical thinking important? A survival guide*. Retrieved from <https://www.uopeople.edu/blog/why-is-critical-thinking-important/>